

RUDOLF STEINER

BEVEZETÉS GOETHE TERMÉSZETTUDOMÁNYOS ÍRÁSAIHOZ (GA 1)

MILYEN VOLT GOETHE MEGISMERÉSE?

1794 júniusában *Johann Gottlieb Fichte* elküldte Goethe-nek „tudományelmélete“ első íveit, aki június 24-én ezt válaszolta a filozófusnak: „Ami engem illet, végtelenül hálás leszek Önnek, ha végre kibékít a filozófusokkal, akiket sohasem tudtam se nélkülözni, se teljesen elfogadni.” Amit a költő itt Fichténél keresett, azt korábban Spinozánál, később Schellingnél és Hegelnél kereste: egy olyan filozófiai világnézetet, ami megfelel gondolkodási módjának. Teljes kielégülést azonban egyik általa megismert filozófiai irány sem adott neki.

Ez nagyon megnehezíti feladatunkat. A filozófia oldaláról akarunk Goethe-hez közeledni. Ha lenne olyan filozófiai álláspont, amelyet a magáénak vallott volna, akkor hivatkozhatnánk rá. Ilyen azonban nincs. Így ránk hárul a feladat, hogy kihámozzuk és fölvázoljuk a teljes életműből a benne rejlő filozófiai magvat. Ennek a feladatnak a megoldásához egy, a német idealista filozófia alapján nyert gondolati irányt tartunk a megfelelő útnak. A német idealista filozófia a maga módján ugyanazoknak a *legmagasabb rendű* emberi igényeknek akart megfelelni, amelyeknek Goethe és Schiller az életét szentelte. Ugyanabból, a korra jellemző irányzathoz indult ki. Ezért sokkal közelebb is áll Goethe-hez, mint azok a nézetek, amelyek ma messzemenően uralják a tudományokat. Abból a filozófiából ki tudunk bontani egy olyan nézetet, aminek eredményeképpen eljutunk ahhoz, amit Goethe, mint költő alkotott, és mint tudós létrehozott. A mai tudományos irányzatokból ez már nem lehetséges. Nagyon messzire távolodtunk attól a gondolkodásmódtól, ami Goethe természetének megfelelt.

Igaz: haladást értünk el a kultúra minden területén. De aligha lehet azt mondani, hogy ez a haladás *mélyre* hatol. Egy kor fejlődésében azonban csak a *mélyreható* haladás mértékadó. Korunkat leginkább azzal lehet jellemezni, ha kimondjuk, hogy egyszerűen elutasítja a mélyreható haladást, mert elérhetetlennek tartja. Minden területen elvesztettük a bátorságunkat, különösen a gondolkodás és az akarat területén. Ami a gondolkodást illeti: a tudósok végtelen sok megfigyelést végeznek, feljegyzik őket, de nincs hozzá bátorságuk, hogy kialakítsanak egy átfogó tudományos felfogást a valóságról. A német idealista filozófiát viszont tudománytalansággal vádolják, mert megvolt benne ez a bátorság. Ma mindenki csak *lát*ni akar, de nem akar *gondolkodni*. Elveszett minden bizalom a gondolkodásban. Nem tartják elégségesnek a világ és az élet titkaiba való behatoláshoz; egyáltalán, lemondanak a lét nagy talányainak megfejtéséről. Az egyetlen, amit lehetségesnek tartanak, az, hogy *rendszerbe foglalják a tapasztalásból fakadó kijelentéseket*. Eközben elfelejtik, hogy ezzel egy rég meghaladottnak vélt állásponthez közeledik az ember. A gondolkodás teljes elutasítása és az érzékszervi tapasztalásokhoz való ragaszkodás, ha mélyebben megértjük, nem más, mint ami a vallásokban a vakhit a kinyilatkoztatásokban. Utóbbi ugyebár azon alapszik, hogy az egyház kész igazságokat hagyományoz át, amelyekben hinni kell. A gondolkodásnak meg van ugyan engedve, hogy megkíséreljen behatolni mélyebb értelmükbe, de az nincs, hogy *maga ellenőrizze az igazságot*, hogy saját erejéből hatoljon a világ mélységeibe. És mit követel a gondolkodástól a tapasztalati tudomány? Hogy hallgassa, hogy mit mondanak a tények, és magyarázza, rendszerezze őket stb. Ő sem engedi meg a gondolkodásnak, hogy önállóan behatoljon a világ lényegébe. Ott a teológia követel az egyház kijelentéseinek, itt a tudomány az érzékszervi megfigyeléseknek való vak engedelmességet. Mindkét esetben érvényes, hogy a

mélyre hatoló gondolkodásnak nincs szerepe. A tapasztalati tudomány azonban megfélekedezik valamiről. Emberek ezrei és százezrei mentek el egy érzékszervileg adott tény mellett úgy, hogy semmi sem tűnt fel nekik közben. Aztán jött valaki, aki ránézett, és fölfedezett benne egy fontos törvényt. Ez honnan jön? Természetesen onnan, hogy a felfedező másképp tudott nézni, mint elődei. Más szemekkel látta ugyanazt aényt, mint embertársai. Nézés közben ráébredt egy gondolatra, hogy *hogyan* kellene ezt a tényét másokkal összefüggésbe hozni, mi a fontos bennük, mi nem. Így *gondolkodva* tette helyre a dolgot, és másképp látott, mint a többiek. *A szellem szemével látott.* Minden tudományos felfedezés azon alapszik, hogy a megfigyelő a helyes gondolatok által szabályozott módon tud megfigyelni. Ez azonban lehetetlen, ha a kutató elvesztette hitét a gondolkodásban, ha nem tudja fölmérni horderejét. A tapasztalati tudomány tanácstalanul tévelyeg a jelenségek világában: az észleleti világ zavarba ejtő sokasággá válik számára, mert gondolkodásából hiányzik az energia, hogy behatoljon a középpontba.

Ma az emberek a megismerés határaitól beszélnek, mert nem ismerik a gondolkodás célját. Nincs világos nézetük arról, hogy *mit* akarnak elérni, és kételkednek abban, *hogy* egyáltalán el tudják-e érni. Ha ma valaki az ujjával mutatna rá a világ rejtélyének megoldására, az se segítene rajtunk, mert nem tudnánk eldönteni, hogy *hogyan* vélekedjünk a megoldásról.

És az akarással és cselekvéssel is nagyon hasonlóan állunk. Az emberek nem tudnak olyan határozott életcélét maguk elé tűzni, amelynek meg is tudnának felelni. Bizonytalan, nem világos ideálokról álmodoznak, és aztán panaszkodnak, ha nem sikerült elérni, amiről még homályos elképzelésük is alig volt. Meg kellene kérdeznünk korunk valamelyik pesszimistáját, hogy tulajdonképpen mi az, amit akar, és aminek az el nem érésétől annyira kétségbeesik? Nem tudja. Nehéz eset az olyan, aki semmilyen helyzethez sem tud felnőni, és mégsem elégszik meg semelyikkel se. Nehogy félreértsen valaki. Nem a lapos optimizmust kívánom dicsőíteni, ami megelégszik az élet triviális élvezeteivel, nem vágyakozik semmi magasabb után, és ezért nem is szenved hiányt. Nem akarok pálcát törni olyan emberek fölött, akik fájdalmasan érzékelik annak a helyzetnek a mély tragikumát, ami abban áll, hogy bénító körülmények függésében élünk, amelyek kihatnak minden cselekedetünkre, és amelyek megváltoztatására hiába törekszünk. De ne feledjük, hogy a fájdalomban a boldogságba ütközünk. Gondoljunk az anyára: hogyan édesíti meg a gyermekei fejlődésén érzett örömét, ha sok gondon, szenvedésen és fáradtságon keresztül jutott el odáig. Minden jobban gondolkodó embernek el kellene utasítania egy olyan boldogságot, amit valami külső hatalom kínálna számára, mert nem tud boldogságot érezni egy meg nem érdemelt ajándék fölött. Ha valamely teremtő azzal a gondolattal látott volna neki az ember teremtésének, hogy képeinek és hasonlatosságának rögtön a boldogságot is vele adja örökségül, akkor jobban tette volna, ha meg sem teremti. Az ember méltóságát növeli, hogy mindig újra kegyetlenül elpusztul, amit létrehoz; mert mindig újra újat kell alkotnia és teremtenie; és boldogságunk a cselekvésben van, abban, amit magunk hozunk létre. Az ajándékba kapott boldogsággal pont úgy áll, mint a kinyilatkoztatott igazsággal. Csak az méltó az emberhez, hogy maga keresse az igazságot, hogy ne vezesse se tapasztalás, se kinyilatkoztatás. Ha ezt egyszer széles körben felismerik, akkor befellegzett a kinyilatkoztatásokon alapuló vallásoknak. Akkor az ember nem is akarja majd, hogy Isten kinyilatkoztassa magát neki, vagy áldásban részesítse. Hanem azt akarja majd, hogy saját gondolkodása vezesse megismerésre, saját ereje vezesse boldogságra. Semmi közünk hozzá, hogy valamilyen magasabb hatalom irányítja-e sorsunkat a jó vagy a gonosz felé; nekünk magunknak kell kijelölnünk az utat, amin járni akarunk. Mindig is az marad a legmagasabb Isten-idea, hogy Isten az ember teremtése után teljesen visszahúzódott a világtól, és teljesen átengedte önmagának az embert.

Aki belátja, hogy a gondolkodás képes az érzékszervi észleleteken túlmenően is befogadni, annak azt is be kell látnia, hogy a gondolkodás tárgyai a pusztán érzékszervi valóságon kívül vannak. A gondolkodás tárgyai pedig az *ideák*. Amikor a gondolkodás hatalmába kerít egy ideát, akkor összeolvad a világ létének alapjával; belép az ember szellemébe valami, ami kívül van rajta: a legmagasabb szinten *egyedül* az objektív valósággal. Az *idea észrevétele a valóságban az ember igazi közössége*.

A gondolkodásnak ugyanaz a szerepe az ideákkal szemben, mint a szemnek a fényvel, a fülnek a hanggal szemben. *A gondolkodás az értés szerve*.

Ez a felfogás össze tud egyeztetni, mint tudományos felfogást, két olyan dolgot, amiket ma teljesen összeegyeztethetetlennek tartanak: az empirikus módszert és az idealizmust. Azt hiszik, hogy aki elismeri az elsőt, annak el kell utasítania a másikat. Ez azonban egyáltalán nem így van. Persze, ha valaki csak az érzékszerveket tekinti az objektív valóság befogadására alkalmas szerveknek, akkor erre a következtetésre kell jutnia. Mert az érzékszervek csak olyan összefüggéseket szállítanak, amik a dolgok közötti mechanikus törvényekre vezethetők vissza. És ezzel a mechanikus világnézet lenne az egyetlen lehetséges nézet. Eközben azonban azt a hibát követik el, hogy egyszerűen nem veszik figyelembe a valóság további, ugyanannyira objektív alkotórészeit, amiket *nem* lehet mechanikai törvényekre visszavezetni. Az *objektíve* adott egyáltalán nem merül ki az *érzéseknek* adottban, ahogy a mechanikus világnézet hiszi. Utóbbi az adottnak csak a fele. A másik felét az ideák alkotják, amelyek ugyanúgy a tapasztalás tárgyát képezik, csak éppen egy magasabb tapasztalásáét, aminek érzékszerve a gondolkodás. Az induktív módszer számára az ideák is elérhetőek.

A mai tapasztalati tudomány annyiban teljesen helyes módszerrel jár el, amennyiben ragaszkodik az adothoz; de hozzáfűzi azt a tarthatatlan állítást, hogy ez a módszer csak érzékszervi-tényszerűségeket tud közvetíteni. Ahelyett, hogy megállna ott, hogy *hogyan* jutunk nézeteinkhez, előre megszabja azok tartalmát, *mi-jét*. A valóság egyetlen kielégítő felfogása az empirikus módszer, idealisztikus kutatási eredményekkel. Ez idealizmus, de nem olyan, ami a dolgok homályos, álmatag *egységét* keresi, hanem olyan, ami ugyanolyan tapasztalati úton keresi a valóság konkrét idea-tartalmát, mint a mai hyper-pontos kutatás a tényszerű tartalmat.

Ha ezekkel a nézetekkel közeledünk Goethe-hez, akkor reményeink szerint be tudunk hatolni lényébe. Megtartjuk az idealizmust, de kibontásában nem Hegel dialektikus módszerét követjük, hanem egy megtisztított, magasabb empirizmust.

Ugyanez képezi Eduard v. Hartmann filozófiájának alapját is. Eduard v. Hartmann a természetben az idea jellegű egységet keresi, ahogy az a *tartalommal áthatott* gondolkodásnak adódik pozitívan. Visszautasítja a pusztán mechanikus természetfelfogást és a külsőségekhez ragaszkodó hyper-darwinizmust. A tudományban a konkrét monizmus megalapítója. A történelemben és az esztétikában a konkrét ideát keresi. Mindezt empirikus-induktív módszerrel.

Hartmann filozófiája csak a pesszimizmus kérdésében és a rendszer metafizikus kiélezésében a „tudattalan” irányában különbözik az enyémtől. Ami az utóbbit illeti, erről később szólok majd. A pesszimizmusra vonatkozóan azonban hadd jegyezzem meg a következőt: Ami Hartmann számára a pesszimizmus legfőbb okát jelenti, ugyanis, hogy semmi sem elégíthet ki bennünket teljesen, hogy boldogtalanságból mindig több van, mint boldogságból, számomra éppen ez jelenti az *emberiség boldogságát*. Amit Hartmann előhoz, csak azt bizonyítja, hogy hiábavaló a boldogságra való törekvés. Az ilyen törekvést valóban föl kell adnunk, és

küldetésünket abban kell keresnünk, hogy önzetlenül betöltsük azokat az ideálokat, amelyeket értelmünk elének vetít. Mi mászt jelent ez, mint, hogy csakis az *alkotásban*, a fáradhatatlan tevékenységben kell boldogságunkat keresnünk?

Csak az találja meg küldetését, aki tevékeny, mégpedig önzetlenül az, nem vár el érte jutalmat. Jutalmat elvárni balgaság; nincs igazi jutalom. Hartmannak itt tovább kellene jutnia. Meg kellene mutatnia, hogy ilyen előfeltételek mellett, mi lehet cselekvéseink egyetlen hajtóereje. Ha félretesszük a kívánatos célra való törekvést, akkor csak a tárgynak szóló önzetlen odaadottság lehet az, aminek tevékenységünket szenteljük, *csak a szeretet* lehet az. Csak az a cselekedet morális, ami szeretetből történik. A tudományban az *idea*, a cselekvésben a *szeretet* szolgálhat csak vezérlő csillagként. És ezzel ismét elérkeztünk Goethe-hez. „A tevékeny embernek az a fontos, hogy a helyes cselekedje, de hogy a helyes meg is történik-e, azzal nem kell foglalkoznia.” „Egész mutatóványunk abban áll, hogy feladjuk létünket azért, hogy létezhessünk.”

Én nem csak Goethe vagy akár a hegelianizmus tanulmányozásán keresztül jutottam el saját világnézetemhez. A mechanisztikus-naturalisztikus világnézetből indultam ki, de felismertem, hogy intenzív gondolkodással nem állhatok meg nála. Szigorúan követve a természettudományos módszert, csak az objektív idealizmusban találtam meg az egyedül kielégítő világnézetet. *Ismeretelméletem* megmutatja, hogy hogyan jut el ehhez a világnézethez egy önmagát megértő, ellentmondásmentes gondolkodás. Aztán úgy találtam, hogy alapjában véve ez az objektív idealizmus hatja át Goethe világnézetét. Így azután a saját világnézetem kibontakoztatása évek óta párhuzamosan halad Goethe tanulmányozásával; és soha nem találtam *elvi* ellentétet saját alapvető nézeteim és Goethe tudományos tevékenysége között. Ha csak részben is sikerült egyrészt úgy kibontakoztatni saját álláspontomat, hogy másokban is életre keljen, másrészt elősegíteni azt a meggyőződést, hogy ez valóban Goethe álláspontja, akkor sikerült betölteni feladatomat.